

Облік і оподаткування

УДК 336.1.631.162:657

Краєвський Володимир Миколайович

доктор економічних наук, доцент

Університет державної фіскальної служби України

Краевский Владимир Николаевич

доктор экономических наук, доцент

Университет государственной фискальной службы Украины

Kraevsky Vladimir

Doctor of Economics, Associate Professor

State Fiscal Service University of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3513-3666

Костенко Олександр Миколайович

кандидат економічних наук

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Костенко Александр Николаевич

кандидат экономических наук

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kostenko Aleksandr

PhD in Economics

Kiev Cooperative Institute of Business and Law

Бурдега Катерина Олексіївна

здобувач вищої освіти (III освітньо-наукового)

рівня доктор філософії

Університету державної фіскальної служби України

Бурдега Екатерина Алексеевна

соискатель высшего образования (III научно-образовательного)

уровня доктор философии

Университета государственной фискальной службы Украины

Burdega Ekaterina

Applicant for Higher Education

(III scientific and educational) PhD Level

University of State Fiscal Service of Ukraine

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ:
ФАКТОРНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ
РАЗВИТИЕ СОЦІАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ:
ФАКТОРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА И
АНАЛИЗА
DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS:
FACTOR PREREQUISITES OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING
AND ANALYSIS**

Анотація. У статті досліджено розвиток соціально-економічних систем як об'єкт обліку і аналізу. Виявлено фактори, що визначають основні тенденції їх трансформаційних перетворень.

Вказано, що на різних етапах трансформацій соціально-економічних систем необхідно розуміти послідовність їх розвитку, що веде до позитивних змін в країні через прагнення формування такого устрою, який би найкращим чином задовольняв як економічні, так і соціальні потреби суспільства.

Обґрунтовано, що соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних між собою соціальних і економічних елементів, що утворюють стійку цілісність, будь-яка економічна або соціальна дія в якій завжди тягне за собою пов'язані з ними наслідки. При цьому, цілі економічної складової передбачають забезпечення високої економічної ефективності діяльності і, як наслідок, активізації розвитку системи, а інструментом досягнення таких цілей є соціальні чинники. Завданням соціальної складової виступають підвищення добробуту населення і

поліпшення якості його життя, що проявляється в можливості користування різними соціальними благами. В той же час, економічні процеси як об'єкта обліку і аналізу є засобом реалізації зазначених завдань.

Доведено, що будь-яка соціально-економічна система завжди характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних процесів: функціонування і розвитку. Ці дві складові визначають змістовне ядро економічних відносин і є об'єктом обліку і аналізу. Основні недоліки в процесі дослідження трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем: всі речі і явища розглядаються відокремлено, як такі, що знаходяться в стані спокою чи незмінності; розвиток тлумачиться простим процесом кількісного зростання; заперечується наявність внутрішніх протиріч всередині соціально-економічної системи; єдиним джерелом розвитку визнається зіткнення зовнішніх тобто екзогенних факторів.

Процес трансформації слід розуміти як один з тимчасових станів розвитку соціально-економічної системи. Останній одночасно є перехідним етапом, що змінює поступову еволюцію і може виступати в двох основних формах: революційній і реформаторській. Розвиток – це адекватна реакція на періодично виникаючі об'єктивні протиріччя в середині соціально-економічної системи та її зовнішньому середовищі.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічна система, фактор, трансформаційні перетворення, облік і аналіз.

Аннотація. В статті досліджено розвиток соціально-економічних систем як об'єкт учета и анализа. Выявлены факторы, определяющие основные тенденции их трансформационных преобразований.

Указано, что на разных этапах трансформации социально-экономических систем необходимо понимать последовательность их развития, ведет к позитивным изменениям в стране из-за стремления

формирования такого устройства, которое бы наилучшим образом удовлетворял как экономические, так и социальные потребности общества.

Обосновано, что социально-экономическая система - это совокупность взаимосвязанных между собой социальных и экономических элементов, образующих устойчивую целостность, любая экономическая или социальная действие в которой всегда влечет за собой связаны с ними последствия. При этом, цели экономической составляющей предусматривают обеспечение высокой экономической эффективности деятельности и, как следствие, активизации развития системы, а инструментом достижения таких целей есть социальные факторы. Задачей социальной составляющей выступают повышение благосостояния населения и улучшения качества его жизни, проявляется в возможности пользования различными социальными благами. В то же время, экономические процессы как объекта учета и анализа является средством реализации указанных задач.

Доказано, что что любая социально-экономическая система всегда характеризуется сочетанием двух взаимосвязанных процессов: функционирования и развития. Эти две составляющие определяют содержательное ядро экономических отношений и является объектом учета и анализа. Основные недостатки в процессе исследования трансформационных процессов развития социально-экономических систем: все вещи и явления рассматриваются отдельно, как такие, которые находятся в состоянии покоя или неизменности; развитие объясняется простым процессом количественного роста; отрицается наличие внутренних противоречий внутри социально-экономической системы; единственным источником развития признается столкновения внешних т.е. экзогенных факторов.

Процесс трансформации следует понимать как один из временных состояний развития социально-экономической системы. Последний одновременно является переходным этапом, меняет постепенную эволюцию и может выступать в двух основных формах: революционной и реформаторской. Развитие - это адекватная реакция на периодически возникающие объективные противоречия внутри социально-экономической системы и ее внешней среде.

Ключевые слова: *развитие, социально-экономическая система, фактор, трансформационные преобразования, учет и анализ.*

Summary. *The article studies the development of socio-economic systems as an object of accounting and analysis. The factors determining the main trends of their transformational transformations are revealed.*

It is pointed out that at different stages of the transformation of socio-economic systems, it is necessary to understand the sequence of their development, leading to positive changes in the country due to the desire to form such a device that would best satisfy both the economic and social needs of society.

It has been substantiated that a socio-economic system is a set of interrelated social and economic elements that form a sustainable integrity, any economic or social action in which always entails consequences associated with them. At the same time, the goals of the economic component provide for the provision of high economic efficiency of activities and, as a consequence, the activation of the development of the system, and social factors are the instrument for achieving such goals. The task of the social component is to increase the well-being of the population and improve the quality of its life, manifested in the possibility of using various social benefits. At the same time, economic processes as an object of accounting and analysis are a means of implementing these tasks.

It has been proven that any socio-economic system is always characterized by a combination of two interrelated processes: functioning and development. These two components determine the substantive core of economic relations and are the object of accounting and analysis. The main disadvantages in the process of studying the transformational processes of the development of socio-economic systems: all things and phenomena are considered separately, as those that are in a state of rest or immutability; development is explained by a simple process of quantitative growth; the presence of internal contradictions within the socio-economic system is denied; the only source of development is the collision of external, i.e. exogenous factors.

The transformation process should be understood as one of the temporary states of development of the socio-economic system. The latter is simultaneously a transitional stage, changes the gradual evolution and can appear in two main forms: revolutionary and reformatory. Development is an adequate response to periodically arising objective contradictions within the socio-economic system and its external environment.

Key words: *development, socio-economic system, factor, transformational transformations, accounting and analysis.*

Актуальність теми дослідження. На різних етапах трансформацій соціально-економічних систем необхідно розуміти послідовність їх розвитку, що веде до позитивних змін в країні через прагнення формування такого устрою, який би найкращим чином задовольняв як економічні, так і соціальні потреби суспільства.

Ступінь наукової розробленості проблеми (аналіз останніх досліджень і публікацій). Дослідження розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу дозволяє сформувати методологію прогнозування і врахування кризових циклів в їх діяльності з врахуванням сучасних вимог мінливого зовнішнього середовища. Для системи в цілому

характерні: наявність структурних елементів; цілісна, взаємодоповнююча і взаємовигідна їх побудова; цілеспрямованість функціонування всієї структури.

Соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних між собою соціальних і економічних елементів, що утворюють стійку цілісність, будь-яка економічна або соціальна дія в якій завжди тягне за собою пов'язані з ними наслідки. При цьому, цілі економічної складової передбачають забезпечення високої економічної ефективності діяльності і, як наслідок, активізації розвитку системи, а інструментом досягнення таких цілей є соціальні чинники. Завданням соціальної складової виступають підвищення добробуту населення і поліпшення якості його життя, що проявляється в можливості користування різними соціальними благами. В той же час, економічні процеси як об'єкта обліку і аналізу є засобом реалізації зазначених завдань.

Мета дослідження: обґрунтувати розвиток соціально-економічних систем як об'єкт обліку і аналізу. Визначити фактори, що обумовлюють основні тенденції їх трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). Розвиток означає перетворення, видозміну, рух системи з одного якісного стану в інший [8].

Термін «економічний розвиток» виник у зв'язку з необхідністю практичної оцінки змін соціально-економічної системи, що носять незворотній характер і утворюють певний стан переходу в нову якість на шляху до формування майбутньої моделі. Він не завжди однозначно тлумачиться, але частіше за все передбачає радикальні реформістські або революційні перетворення, які супроводжують цей процес. Останні слід розглядати як стрибок і, відповідно, перерву в поступальній еволюційній трансформації. Отже, економічний розвиток – це структурна зміна форм і способів економічної діяльності, її цільової спрямованості [10, с. 35–39].

Наведене узагальнююче трактування передбачає якісні перетворення як еволюційного (цивілізаційного), так і революційного (реформаторського) характеру в розвитку соціально-економічної системи. Загалом поняття «розвиток» слід сполучати з такими її змінами, при яких відбувається докорінне трансформування соціально-економічної системи, наслідком чого є утворення нової системної структури, що призводить до появи інших форм і способів діяльності.

Розвиток – це рух, що описується деякою варіацією певних параметрів соціально-економічної системи, в числі яких напрямок, тривалість, темп, інтенсивність та інші характеристики процесу активізації. Т. Г. Камінська під «розвитком» розуміє значні якісні скачки в еволюції суспільства, кожний з яких є не продовженням генези в колишньому напрямку, а її радикальною зміною, що можливо заперечує попередній досвід. Такий характер руху притаманний переважно соціально-економічним системам» [3, с. 57–62].

На думку В. К. Савчука розвиток – деякий трансформаційний етап, стрибок, що знаменує «переродження» соціально-економічної системи. Такі зміни відбуваються у двох напрямках:

- по «горизонталі», коли змінюються в основному кількісні характеристики (модернізація);
- по «вертикалі» – змінюються переважно якісні параметри (трансформація) [3; 4; 9].

У свою чергу, С. В. Бардаш виділив два основних типи розвитку. Перший пов'язаний з реорганізацією господарського життя при збереженні соціально-економічного суспільного устрою. Другий передбачає зміни в соціально-економічній структурі суспільства, потреба в яких виникає тоді, коли вичерпується потенціал самого соціально-економічного ладу [2, с. 15–29].

Розвиток часто ототожнюють не зі зміною соціально-економічної системи, а з її перетворенням. Зміна включає в себе не тільки значний рух, а й дрібні варіації (деформації) – елементні або структурні [6, с. 32–37].

Таким чином, під розвитком соціально-економічних систем слід розуміти безперервне прогресивне перетворення, видозміну, причиною яких є рух структурних елементів всіх рівнів (мікро-, мезо-, макро- та мега), їх взаємозв'язків і взаємопроникнень, оскільки він утворює єдиний процес.

Обґрунтування теоретичних і практичних основ розвитку соціально-економічних систем вимагає виявлення факторних передумов організації обліку і аналізу їх функціонування.

В економічній теорії є різні думки щодо науково-обґрунтованого визначення факторів розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу, які слід співвідносити з історичним періодом їх появи, відповідними особливостями конкретної системи.

Фактор – умова, причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, яка визначає його характер або одну з основних рис, тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». Чинник є синонімом фактору (чинник від лат. «той, що робить, чинить», фактор від лат. «діяти», «виробляти», «примножувати»).

Фактором розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу виступає істотна реальна обставина, яка впливає на оптимізацію співвідношення її суб'єктів, об'єктів, структури і процесів» [9, с. 16–21].

Факторами розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу по суті є її параметри, зокрема, ті з них, зміна яких найістотніше впливає на зв'язки всередині системи таким чином, що сили впливу деформують і приводять її в стан нестійкої рівноваги, який обумовлює структурні перетворення.

Розвиток відбувається під впливом сукупності факторів, дію яких слід розглядати в комплексі, враховувати пріоритетність, підпорядкованість, специфіку їх прояву в реальних умовах національної економіки і конкретного історичного періоду.

На думку І. В. Охріменка, всі параметри, що описують систему, можна розділити на кількісні, а також якісні характеристики, які, в свою чергу, поділяються на: 1) основні якісні (сутнісні) характеристики, зміна яких обумовлює приналежність системи до конкретного етапу трансформаційного процесу, і визначає інші кількісні і якісні ознаки етапів розвитку. Ця група об'єднує ті параметри, які виступають основою стійкості системи, забезпечують її здатність до перетворень (адаптивність). Отже, зазначені властивості особливо значущі для дослідження активізації розвитку соціально-економічної системи; 2) якісні параметри, похідні від основних, що виражають особливості соціально-економічної системи, зміна яких веде до втрати її цілісності, руйнування; 3) інші якісні параметри [3, с. 77–85].

Систематизуючи фактори розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу слід зазначити, що вони обґрунтовуються по-різному в залежності від кінцевих цілей і предмета дослідження. Класифікація таких факторів повинна враховувати не тільки їх важливість, а й сутнісні причини самих трансформаційних процесів, результати їх дії.

Французький економіст Р. Барр, розглядаючи кумулятивні процеси в економіці, зазначає монетарні, реальні і психологічні фактори, що діють одночасно в процесі розгортання коливань кон'юнктури, обумовлюючої розвиток соціально-економічних систем [1, с. 53–55].

Макконнелл К. і Брю С., в свою чергу, виділяють три основні групи чинників розвитку соціально-економічних систем: фактори пропозиції, попиту і розподілу [5, с. 110–118].

В основу класифікації факторів розвитку соціально-економічних систем, а також чинникових передумов обліку і аналізу їх функціонування слід покласти розподіл на особисті і речові фактори. У будь-якому випадку ця класифікація носить досить умовний характер [6, с. 12–17].

Найбільш узагальнюючим групуванням факторів розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу можна вважати їх розподіл на зовнішні і внутрішні.

Зовнішні – фактори розвитку, що знаходяться за межами соціально-економічної системи (динаміка приросту, міграція населення, відкриття науки і техніки, політичні події, війни, зміни цін на енергоносії, відкриття родовищ корисних копалин і т. д.). Внутрішні – це фактори розвитку, властиві соціально-економічній системі (споживання, інвестиції) [2; 3; 4; 6; 9].

Згідно з традиційним підходом до трансформаційних процесів соціально-економічних систем, фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу класифікують на ендогенні і екзогенні.

Потужні зовнішні впливи і ендогенні сили породжують в соціально-економічній системі стан «напруженості», нескінченний процес змін. Відтак, до ендогенних факторів розвитку системи відносять [2; 3; 4; 6; 9]: динаміку розвитку; наявність конкурентоспроможних елементів; дію сильних і слабких елементів; стійкість (нестійкість розвитку); появу інших напрямків розвитку всередині самої системи; відкриття нових ресурсів; істотні технологічні й структурні зрушення в національній і регіональній економіці та інші.

До екзогенних факторів, що впливають на розвиток соціально-економічної системи належать: трансформаційні процеси; способи координації; структурна політика; глобальні екологічні та природні катаклізми; економічні кризи і потрясіння, які мають для країни або її

регіону важкі наслідки, аж до втрати традиційних зв'язків, ринків, джерел інвестицій і т. д. [2; 3; 4; 6; 9].

Зовнішні впливи на соціально-економічну систему в залежності від своєї сили можуть мати абсолютно різні для її розвитку наслідки. Якщо флуктуації недостатні, в системі виникають сильні тенденції повернення до старого стану, попередньої структури або поведінки. І навпаки, за умов суттєвих флуктуацій система може зруйнуватися або почнеться процес формування нової її структури, зміни стану і поведінки [2; 3; 4; 6; 9].

Іншу класифікацію факторів запропонував Ю. Ольсевич. Розроблена ним ієрархія чинників обумовлена трьома підходами й базується на визначенні ролі факторів у розвитку соціально-економічної системи, відображенні складності структури самої системи та її взаємовідносин із зовнішнім середовищем [7, с. 40–52].

При першому підході фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу поділяються на три групи: 1) вихідні – науково-технічний прогрес, забезпеченість факторами виробництва, споживчі преференції, зрушення в культурно-ціннісних орієнтаціях; 2) опосередковуючі – особисті інтереси людей; 3) безпосередні – різні суспільні інститути: держава, політичні партії, профспілки, об'єднання підприємців, трудові колективи і т. д. [7, с. 40–52].

При другому підході фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу класифікуються на економічні (чинять вплив всередині соціально-економічної системи) і позаекономічні (діють за межами соціально-економічної системи) [7, с. 40–52].

Третій підхід обґрунтування факторів розвитку як об'єкта обліку і аналізу передбачає дисперсування чинників на внутрішньонаціональні та зовнішні [7, с. 40–52].

Запропонована Ю. Ольсевич ієрархія відображає послідовність прояву факторів розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку

і аналізу. Ці чинники упорядковані в певний ланцюг, по якому виникаючий у вихідній групі імпульс передається через дію опосередковуючого фактора факторам безпосередньої дії. Разом з тим, актуальним також є виділення природно-економічного фактору, який слід відносити до вихідних чинників через специфіку його властивостей, зокрема, того, що він важко піддається змінам і управлінню [7, с. 40–52].

За впливом виокремлюють значущі (основні) і несуттєві (другорядні) фактори.

За тривалістю дії фактори розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу можна поділити на тимчасові чинники першого, другого і третього порядку. До числа факторів першого порядку можна віднести: психологію людини, природні умови, закони розвитку знання. До факторів другого порядку – характер технічних систем, рівень структури господарювання (мікро-, мезо- і макрорівень), міжнародний поділ праці, соціально-класову структуру, демографічні чинники. До факторів третього порядку включають ті, які протягом досить короткого часу можуть змінити вектор розвитку соціально-економічної системи.

Наведені класифікації чинників досить умовні оскільки передбачають різний ступінь їх впливу на формування системоутворюючих зв'язків: в залежності від часу і простору, моменту і місця поєднання характеристик розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи наведений матеріал необхідно зазначити, що будь-яка соціально-економічна система завжди характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних процесів: функціонування і розвитку. Ці дві складові визначають змістовне ядро економічних відносин і є об'єктом обліку і аналізу.

Основні недоліки в процесі дослідження трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем: всі речі і явища розглядаються відокремлено, як такі, що знаходяться в стані спокою чи незмінності; розвиток тлумачиться простим процесом кількісного зростання; заперечується наявність внутрішніх протиріч всередині соціально-економічної системи; єдиним джерелом розвитку визнається зіткнення зовнішніх тобто екзогенних факторів.

Процес трансформації слід розуміти як один з тимчасових станів розвитку соціально-економічної системи. Останній одночасно є перехідним етапом, що змінює поступову еволюцію і може виступати в двох основних формах: революційній і реформаторській. Розвиток – це адекватна реакція на періодично виникаючі об'єктивні протиріччя в середині соціально-економічної системи та її зовнішньому середовищі.

Сукупність чинників досліджуваного розвитку як об'єкта обліку і аналізу поділяється на загальні фактори, дія яких пов'язана з перетвореннями соціально-економічної системи незалежно від часового чи просторового ліміту (природно-кліматичні, виробничо-економічні, інформаційні та інші умови) і приватні, результат впливу яких в основному буде залежати від конкретного фіксованого етапу розвитку такої системи.

Загальні фактори обумовлюють розвиток того, що властиве усім соціально-економічним системам, тобто продуктивних сил. Приватні – відображають перехід від одного етапу трансформації до наступного, зокрема, ставлення до власності. Особливо слід відзначити соціально-економічний фактор трансформації, оскільки саме він регулює процес розвитку як об'єкт обліку і аналізу. Цей чинник характеризує морально-етичну сторону економічних відносин в соціально-економічній системі. Сутність його реалізації полягає в неможливості витіснення духовно-культурних цінностей, які з часом стають важливішими за матеріальні. Відмінності в моральних критеріях, традиціях, вимогах, що пред'являються

соціуму, породжують основні пріоритети суспільних перетворень. Вони призводять до виникнення різних напрямків і моделей ефективного розвитку соціально-економічних систем. Отже, в процесі формування та дії специфічних законів на всіх етапах трансформації соціально-економічних систем саме соціально-економічний фактор розвитку є визначальним.

Література

1. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т.: Т. 1: Пер. с фр. М.: Международные отношения, 1995. 608 с.
2. Економічна синталітика: філософський дискурс становлення та розвитку: монографія / [С. В. Бардаш, О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. С. В. Бардаша. К.: ЦП Компринт, 2017. 225 с.
3. Інформаційна система управління сільськогосподарським підприємством: аналітичні індикатори формування і результативності: монографія / [Т. Г. Камінська, В. М. Краєвський, О. М. Костенко, І. В. Охріменко, В. К. Савчук]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік принт», 2016. 270 с.
4. Інформаційно-аналітичний процес: праксеологічний підхід: монографія / [В. К. Савчук, О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 204 с.
5. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2 т.: Пер. с англ. 13-го изд.: Учеб. Т.1. М.: ИНФРА-М, 2001. 974 с.
6. Обліково-інформаційне забезпечення управління функціонуванням сільськогосподарських підприємств: монографія / О. М. Костенко. К.: видавництво «Вік принт», 2017. 350 с.

7. Ольсевич, Ю. Желтое колесо (механизм социально-экономической трансформации) / Ю. Ольсевич // Вопросы экономики. 1997. № 5. С. 40–52.
8. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
9. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва: інформаційно-аналітичний аспект : монографія / [В. К. Савчук, О. М. Костенко, Ю. В. Мискін, В. М. Краєвський] ; за заг. ред. В. К. Савчука. К. : видавництво «Вік Принт», 2013. 470 с.
10. Филипенко А. Экономическое развитие : цивилизационный подход. М. : Экономика, 2002. 260 с.

References

1. Barr R. Politicheskaya ekonomiya: v 2-kh t.: T. 1: Per. s fr. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1995. 608 s.
2. Yekonomichna sintalitika: filosofskiy diskurs stanovlennya ta rozvitku: monografiya / [S. V. Bardash, O. M. Kostenko, V. M. Kraevskiy]; za zag. red. S. V. Bardasha. K. : TsP Komprint, 2017. 225 s.
3. Informatsiyna sistema upravlinnya silskogospodarskim pidpriemstvom: analitichni indikatori formuvannya i rezultativnosti: monografiya / [T. G. Kaminska, V. M. Kraevskiy, O. M. Kostenko, I. V. Okhrimenko, V. K. Savchuk]; za zag. red. V. K. Savchuka. K.: vidavnitstvo «Vik print», 2016. 270 s.
4. Informatsiyno-analitichniy protses: prakseologichniy pidkhid: monografiya / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, V. M. Kraevskiy]; za zag. red. V. K. Savchuka. K.: vidavnitstvo «Vik Print», 2013. 204 s.
5. Makkonnell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika: V 2 t.: Per. s angl. 13-go izd.: Ucheb. T.1. M. : INFRA-M, 2001. 974 с.

6. Oblikovo-informatsiynе zabezpechennya upravlinnya funktsionuvannyam silskogospodarskikh pidpriemstv: monografiya / O. M. Kostenko. K.: vidavnitstvo «Vik print», 2017. 350 s.
7. Olsevich, Yu. Zheltoe koleso (mekhanizm sotsialno-ekonomicheskoy transformatsii) / Yu. Olsevich // Voprosy ekonomiki. 1997. № 5. S. 40–52.
8. Rayzberg B. A., Lozovskiy L. Sh., Starodubtseva Ye. B. Sovremennyy ekonomicheskyy slovar. 2-e izd., ispr. M.: INFRA-M, 1999. 479 s.
9. Upravlinnya effektivnistyu silskogospodarskogo virobnitstva: informatsiyno-analitichniy aspekt : monografiya / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, Yu. V. Miskin, V. M. Kraevskiy] ; za zag. red. V. K. Savchuka. K. : vidavnitstvo «Vik Print», 2013. 470 s.
10. Filipenko A. Ekonomicheskoe razvitie : tsivilizatsionnyy podkhod. M. : Ekonomika, 2002. 260 s.